

WSTĘP

Między Polską a Rosją

– obszar badawczy historyków sztuki

Piąty tom „Studiów z Architektury Nowoczesnej”, zatytułowany *Między Polską a Rosją* odzwierciedla obszar zainteresowań historyków sztuki w ostatnich latach. Po transformacji ustrojowej w Polsce w 1989 roku, badania nad sztuką i architekturą ZSRR, a potem samodzielnych byłych krajów związkowych (po roku 1991) zdecydowanie osłabły i z pewnością nie należały do popularnych kierunków badawczych w Polsce. Jednak w ostatnim czasie wyraźnie daje się zauważyć wzajemne ożywienie kontaktów polsko-rosyjskich. Dowodem była I Konferencja Polskich i Rosyjskich Historyków Sztuki *POLSKA-ROSJA: SZTUKA I HISTORIA / ПОЛЬША-РОССИЯ: ИСКУССТВО И ИСТОРИЯ*, (Warszawa, 12–14 września 2012), zorganizowana przez Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata przy współpracy Zakładu Historii Sztuki Nowoczesnej Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika oraz Stowarzyszenie Architektów Polskich (SARP). Partnerem przy organizacji konferencji został Państwowy Instytut Nauk o Sztuce w Moskwie – najważniejsza rosyjska placówka badawcza w zakresie historii sztuki. Trzydniowa konferencja z ponad setką prelegentów, uświadomiła zarówno polskim, jak i rosyjskim naukowcom skalę i wielorakość problemów badawczych oraz silną potrzebę wymiany wiedzy w tym zakresie. Podczas konferencji podpisano umowę o współpracy pomiędzy polskimi i rosyjskimi instytucjami historyczno-artystycznymi.

Dwa pierwsze artykuły tomu poświęcone zostały zagadnieniom dekoracji wnętrz – w pierwszym przypadku wnętrz sakralnych, w drugim wnętrz pałacowych. Obrazy w kościołach, poza walorami plastycznymi, niosą przekaz idei i prawd niezbędnych do trwania kultu i sakralizowania przestrzeni. Artykuł Jerzego Uścińowicza dotyczy wpływu prawosławnej ikony na wnętrza

zachodnich kościołów od XV wieku po czasy współczesne. Zasugerowany w tytule związek ikony z gotykiem prowadzi do dzieł współczesnych artystów, jak Adam Stalony-Dobrzański i Jerzy Nowosielski, zatem – jak tłumaczy autor – „pojęcie gotyku traktuje się tutaj dialektycznie, (...) jako wyraz pewnej kultury wyrazu, jako metody i formy przekazu wartości sztuki i myśli filozoficzno-teologicznej, niemających końca w swoim rozwoju do dziś”.

Wioletta Brzezińska-Marjanowska, która od wielu lat bada rezydencje na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej, przygotowała artykuł o dekoracji wnętrz pałaców klasycystycznych na Wołyniu z lat 1780–1831. Omówiła w nim twórczość artystów – autorów tych dekoracji – Henryka Ittara, Szymona Mańkowskiego, a także mniej znanych, jak: Józef Probst, Józef Ignacy Łukaszewicz czy Falendyn Merk. Ich działalność zestawiona została z obiektami spoza Wołynia, co stwarza nowe powiązania badawcze i może stać się celem dalszych poszukiwań.

Kolejny artykuł przenosi czytelnika w odległe tereny Mandżurii przełomu XIX i XX wieku. Autor tekstu – Łukasz Mikołaj Sadowski – przedstawia mało znany udział polskich architektów w służbie carskiej w tworzeniu nowych ośrodków miejskich, jak Harbin i Dalnyj (dziś Dalian), których budowę zainicjowano pod koniec XIX wieku. W artykule nakreślone zostały najważniejsze czynniki miastotwórcze, wynikające z ekspansyjnej rosyjskiej, rozbudowy sieci kolei żelaznej (Wschodnio-Chińskiej i Południowo-Mandżurskiej) czy rozwoju portów handlowych, wśród których zwłaszcza Dalnyj traktowano jako główny ośrodek Rosji w Chinach. Autor wskazuje na rolę Polaków w organizacji Harbinu, prężnego skupiska Polonii.

Wraz z artykułem Tomasza Ślebody przenosimy się do tematyki szkolnictwa architektonicznego w pierwszych latach porewolucyjnej Rosji. Na tym tle prezentowana jest postać Edgara Norwertha – architekta, krytyka i teoretyka architektury, od 1924 roku związanego z Polską. Poznajemy jego pierwszy etap twórczości i działalności pedagogicznej przypadającej na lata 1917–1924, kiedy to był wykładowcą Moskiewskiego Instytutu Politechnicznego (przekształconego w Moskiewski Instytut Inżynierów Cywilnych). Tomasz Śleboda od wielu lat prowadzi badania związane z działalnością architektoniczną Edgara Norwertha, a ich ślad możemy odnaleźć w pierwszym tomie „Studiów z Architektury Nowoczesnej”, wydanym w 2000 roku, kiedy to zaprezentowana została historia budowy Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego w Warszawie w 1928 roku.

Katarzyna Rogalska – przedstawiła fragment przygotowywanej monografii architekta Zygmunta Stępińskiego, traktujący o projekcie Pawilonu Polskiego, który miał zostać zaprezentowany podczas Wszechzwiązkowej Wystawy

Rolniczej w Moskwie w 1951 roku. Autorka wnikliwie kreśli realia PRL-owskie, odkrywa kulisy rozstrzygnięć konkursowych oraz przytacza dyskusje branżowe. Projekt nie doczekał się realizacji, mimo to jego omówienie w niniejszej pozycji stanowi interesujący wkład do historii architektury powojennej. Pokazuje skomplikowany proces twórczy architektów, starających się połączyć spełnienie oczekiwań strony radzieckiej na monumentalną i adekwatną do roli wystawy formę, z polską potrzebą zasygnalizowania narodowo-historycznych akcentów. W podsumowaniu artykułu znalazły się krótkie biogramy architektów wchodzących w skład zespołu projektującego polski pawilon.

Zwieńczeniem tomu jest artykuł dotyczący współczesnych meczetów, stawianych w krajach postradzieckich. Autorka – Swietłana Czerwonaja wskazuje, że budowa meczetu ma wydźwięk daleko wykraczający poza sferę religii. Dotyka ważnego problemu tworzenia stylu narodowego i budowania tożsamości narodowo-społecznej w nowej sytuacji politycznej. Trudny proces odwzorowania tych dążeń w architekturze oscyluje między naśladownictwem dawnych rozwiązań stosowanych od wieków w architekturze meczetów a szukaniem inspiracji w tradycyjnych sposobach formowania (sięgając nawet tradycyjnych jurt). Jednocześnie dla wielu architektów działających w krajach postradzieckich kuszące są nowatorskie sposoby kształtowania budynków we współczesnych metropoliach. Autorka przytacza powody wybrania konkretnej formy zewnętrznej meczetu. Artykuł jest niezwykle interesujący z punktu widzenia polskiej historii sztuki, a jednocześnie tworzy kłamrę spinającą zawartość niniejszej publikacji.

Piąty tom *Studiów z Architektury Nowoczesnej*, opatrzony podtytułem *Między Polską a Rosją* został przygotowany z myślą o czytelniku zainteresowanym nowymi obszarami badań historii sztuki, w których zgłębieniu pomagają autorzy poszczególnych artykułów.

Joanna Kucharzewska